

SENIEJI ATMINTIES INSTITUCIJŲ KATALOGAI LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKOS RANKRAŠČIŲ FONDUOSE: SLUCKO ŠV. ELIJO VIENUOLYNŲ 1575 M. INVENTORIAUS ATVEJIS

RIMA CICĖNIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Straipsnyje pateikiama žinių apie Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomus rankraštinius knygų katalogus, inventorius, rašytus iki XIX a. pabaigos. Analizuojamos jų sudarymo sąlygos, metodai, turinio ir priklausomybės įvairovė. Apžvelgiama, kam jos priklausė prieš patekdamos į biblioteką ir patekimo į biblioteką istorija. Antroje straipsnio dalyje nuodugniau nagrinėjamas Slucko Šv. Elijo vienuolyno 1575 m. inventorius, kuriame užfiksuoti du bažnytiniai knygų rinkiniai. Straipsnio pabaigoje pateikiama šio inventoriaus dokumentinė publikacija.

Reikšminiai žodžiai: bibliotekos, knygų sąrašai, katalogai, inventoriai, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Sluckas, Oleikaičiai, Slucko kunigaikščiai, Šv. Elijo vienuolynas.

Senieji knygų sąrašai ir katalogai yra vienas svarbiausių kultūros, mokslo istorijos šaltinių. Dokumentuose užfiksuoti leidiniai leidžia tirti ne tik pačių institucijų ir jų bibliotekų, bet ir krašto literatūros bei mokslo istoriją, tuo metu šalyje funkcionavusį raštijos visetą, o taip pat žmonių, institucijų kultūrinius ryšius. Šiuo straipsniu siekiama dviejų tikslų: pirma – trumpai aptarti Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) rankraščių fonduose saugomus senuosius knygų sąrašus ir katalogus; antra – publikuoti Slucko Šv. Elijo vienuolyno 1575 m. inventorių, vieną iš nedaugelio išlikusių XVI a. senųjų knygų sąrašų. Dokumente užfiksuota informacija tyrėjams svarbi keliais aspektais: ji papildys jau turimas žinias apie ankstyviausių institucinių knygų rinkinių dydį, sudėtį. Šis inventorius taip pat svarbus tiriant teiginį, kad Sluckas buvęs vienas iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) raštijos centrų, kuriame knygų rinkiniai funkcionavo įvairiose aplinkose. Tikslui pasiekti buvo išanalizuoti LMAVB saugomi rankraščių fondai, o katalogų sudarymo priežastys, informacijos fiksavimo būdai ir jų kaita bus nagrinėjami pasitelkus konkrečius fonduose saugomus dokumentus. *Senųjų atminties institucijų sąvoka* straipsnyje suprantama plačiai. Ja vadinami tiek užfiksuoti ankstyviausi knygų

rinkiniais, t. y. besiformuojančių bibliotekų ištakos, tiek šiandienos *bibliotekos* sąvoką atitinkančios institucijos [52].

Tyrėjai knygų katalogų, įvairiapusių istorijos šaltinių, svarbą suprato jau seniai, tad jų tyrimai knygos istorijos moksle nėra nauja tema, o iširtumas atitinka knygos, bibliotekų istorijos tyrimų raidą. Lietuvoje į senuosius knygų katalogus mokslininkai dėmesį atkreipė jau XIX a. pradžioje. Pirmasis knygų sąrašą publikavo Joachimasis Lelewelis [50, 239–261]. To paties amžiaus viduryje pavienių dokumentų rusų archeografai įtraukė į skelbiamų istorinių dokumentų rinkinius [35; 39–41]. Šią tradiciją tęsė ir XX a. pradžios–vidurio istorikai. Bažnyčių, vienuolynų inventoriūs su knygų sąrašais publikavo tiek Bažnyčios, tiek valstybės istoriją tiriantys mokslininkai [37; 38]. Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvos tyrėjai pratęsė pradėtus darbus: rankraštinkas Vladas Abramavičius sudarė *Feodalinių žemės valdų inventorių aprašymą* [36], jame pirmasis suregistravo to meto Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomus inventoriūs, kuriuose minimi tiek trumpesni, tiek ilgesni knygų sąrašai ir bibliotekų katalogai. Galima manyti, kad šis darbas, atskleidęs vieno didžiausių rankraštytų dokumentus, paskatino knygos istorikus kiek atidžiau pažvelgti į senuosius bibliotekų katalogus, saugomus pagrindinėse Lietuvos atminties saugyklose. Knygotyrininkas Vladas Žukas paskelbė straipsnį [63], kuriame pristatė ir LMAVB saugomus XVIII a. pabaigos–XIX a. 6-o dešimtmečio institucinių bei asmeninių bibliotekų katalogus, juose užfiksuotas reikšmingas, svarbias knygas. Mokslininkai (jau minėtas V. Žukas [62], istorikas Mečislovas Jučas [48]) atkreipė dėmesį ir į bibliotekoje saugomus asmeninių bei dvarų bibliotekų katalogus. Bibliotekų istorijos tyrėjas Arvydas Pacevičius į mokslinę apyvartą įtraukė LMAVB saugomus senuosius vienuolynų bibliotekų knygų katalogus [53; 54]. LDK slaviškosios raštijos istorikams šie dokumentai tapo svarbiais šaltiniais bandant rekonstruoti stačiatikių vienuolynų bibliotekas [70; 75]. Išsamiausiai LMAVB saugomų senųjų knygų katalogų sąrašus sudarė lenkų mokslininkė Urszula Paszkiewicz [55–58]. Darbuose, skirtuose rytinėse Abiejų Tautų Respublikos žemėse 1540–1945 m. funkcionavusių bibliotekų inventoriams ir katalogams, ji užfiksavo per 300 tokių rankraštytų dokumentų, saugomų LMAVB. Tačiau šios tyrėjos sudarytose rodyklėse atsispindi net ne visi dar V. Abramavičiaus užfiksuoti knygų sąrašai ar katalogai. *De visu* patikrinę Rankraščių skyriuje saugomas informacijos ieškos priemonės, dokumentų randame dar daugiau. Tokių rankraščių gausą ir įvairovę lėmė ilga ir sudėtinga fondų komplektavimo istorija [44].

Išanalizavus LMAVB Rankraščių skyriuje saugomus fondus, galima teigti, kad didžioji dalis senųjų knygų sąrašų ir katalogų išliko įvairių konfesijų bažnytinių institucijų ir prie jų veikusių mokymo įstaigų dokumentuose. Dažniausiai tai XVII–XVIII a. veikusių parapijinių bažnyčių, cerkvių, vienuolynų inventoriuose užfiksuoti parankiniai knygų rinkiniai ir sukauptos bibliotekos.

Į kitą didelę grupę galima išskirti XVIII–XIX a. asmenų sukauptus rinkinius ir bibliotekas. Trečią grupę, kiek mažesnę saugojimo vienetų skaičiumi, tačiau ypač svarbią turinio požiūriu, sudaro XVIII–XIX a. mokymo įstaigų (dažniausiai veikusių prie bažnytinių institucijų) bibliotekų katalogai. Teritoriniu požiūriu dokumentai apima visą buvusią LDK erdvę iki XIX a. pabaigos. Rinkinių, bibliotekų funkcionavimo, kaupimo istorijos požiūriu daugelis dokumentų yra pavieniai, fiksuojantys rinkinio/bibliotekos būklę tam tikru momentu. Tačiau išliko ir dokumentų kompleksų, liudijančių knygų rinkinio/bibliotekos kaupimo bei tvarkymo istoriją. Tokiais išskirtiniais atvejais, matyt, galėtume laikyti Adutiškio (1622–1802 m.) [3–6; 21], Cimkovičių (Slucko pavietas, 1688–1766 m.) [1; 14; 16 ir kt.], Slucko Šv. Jurgio (XVIII a.) [2; 17 ir kt.] bažnyčių, Čerlionių (Gardino pavietas, 1637–1790 m., XIX a. pr.) veikusių Bazilijonų vienuolyno [31–33], karmelitų Šv. Jurgio provincijos vienuolynų inventorių kompleksus¹, kuriuose nuosekliai fiksuota ir bibliotekų būklė.

Jau minėti V. Žukas ir M. Jučas pastebėjo, kad katalogai ir knygų sąrašai buvo sudaromi skirtingais tikslais. Institucijose knygas dažniausiai surašydavo įstaigas vizituojant arba surašant jų turimą turta. Tam tikrų knygų sąrašų sudarymą lėmė ir istorinės aplinkybės. Po 1831 m. ir 1863 m. sukilimų buvusioje LDK teritorijoje carinė valdžia uždarinėjo katalikų bažnyčias ir vienuolynus, o valdininkai sudarinėjo konfiskuojamo turto, taip pat ir knygų, sąrašus [pvz., 27]. Asmeniniai knygų rinkiniai ankstyviausiu laikotarpiu buvo surašomi testamentuose arba inventorizuojant mirusio asmens turta², keičiantis turto savininkui, turto vagystės ar konfiskavimo atveju. Pilnai išlikusiuose inventoriuose randame informacijos apie juos sudariusius asmenis ir pareigūnus, kurie pasirašydavo pagal tuo metu priimtas formules. Deja, ankstyviausių bibliotekų katalogų sudarytojai pasirašydavo tik labai retais atvejais. Galima tik numanyti, kad kai kuriuos asmeninių rinkinių/bibliotekų katalogus sudarė patys savininkai.

¹ Žr. KULIEŠIENĖ, Erika. Vilniaus senosios regulos karmelitų vienuolyno prie Šv. Jurgio bažnyčios bibliotekos 1677 metų inventorių: šaltinio publikacija, p. 429–446.

² Tokiu pavyzdžiu gali būti 1570 m. surašytas asmeninio turto inventorių, priskiriamas 1570 m. mirusiam Konstantinui Ostrogiškiui. Tarp įvairių daiktų minimos ir knygos bei dėžutė su archyviniais dokumentais [30].

Gyvenamoji aplinka, tuo metu vyraujantis knygos, bibliotekos suvokimas, sąrašo/katalogo sudarymo aplinkybės lėmė dokumento išorinę ir vidinę formą, sudėtį bei fiksuotos informacijos išsamumą. XVI–XVIII a. knygos buvo suvokiamos kaip materialinė vertybė, tad buvo surašomos su kitais daiktais pagal saugojimo vietą (patalpą) arba finansinę vertę (egzemplioriai, puošti sidabru, aksomu, buvo surašomi kartu su tauriųjų metalų dirbiniais). Galima išvelgti ir tam tikrą informacijos skirstymą pagal turinio ir fizinius požymius, įsigijimo laiką. Stačiatikių bažnyčiai priklausiusiuose rinkiniuose svarbiausiu turinio požymiu laikyta teksto hierarchija [60, 133–134]. Tad pirmiausia buvo minima ant altoriaus saugota Evangelija, po to kita turėta sakralinė raštija (pvz., senieji Evangelynai), liturginė raštija (per mišias naudotos knygos), bažnytinė (pamokymai ir kt.) ir nebažnytinė (teisės aktai, metraščiai ir pan.) raštija. Katalikų bažnyčiai priklausiusių rinkinių sąrašuose tokios aiškios tekstų hierarchijos išskirti negalime. Saugant knygas dėžėse (skryniose) svarbiu tapo fizinis egzemplioriaus požymis – dydis, tad kai kurių didesnių rinkinių knygos surašytos suskirstant jas pagal formatą. Įsigijimo laiko požymio LMAVB saugomuose seniausiuose inventoriuose nepastebėta.

Inventoriuose knygos įvardijamos trumpai, dažniausiai turinį apibendrinančiais pavadinimais, sąrašą sudarančio asmens vartojama kalba. Kartais aprašai pateikiami originalo kalbomis (lotynų, prancūzų, vokiečių, lenkų). Daugiau dėmesio sulaukdavo egzemplioriaus fizinės savybės: įrišas ir formatas. Pavieniais atvejais knygas surašinėjęs asmuo tiksliau, detaliau išskirdavo jam svarbias knygas ar autorius, egzempliorių puošybą, pvz. *seną Brastos bibliją* [20], knyga, *puošta sidabro plokštelėmis su Sapiegų herbu* [31, 164] ir pan.

XVIII a. trečiame ketvirtyje pastebimas lūžis tvarkant knygų rinkinius (ypač asmeninius): knygos surašomos ne tik kartu su visu turtu, tačiau ir sudarant tik joms skirtus katalogus, kuriuose buvo siekiama suteikti informacijos tiek pačiam rinkinio turėtojui, tiek skaitytojui, ją vienu ar kitu būdu bandant sisteminti. Pavyzdžiui, LDK pakanclerio, Targovicos konfederacijos nario, rašytojo Konstantino Kazimiero Platerio sudarytuose asmeninės bibliotekos kataloguose knygos suskirstytos laikantis dviejų principų: kalbos ir abėcėlinės tvarkos (pvz., viename sąsiuvinyje po 1773 m. suregistruotos knygos lotynų kalba, kurių pavadinimai prasideda A–H raidėmis [12]). Tos pačios tvarkos buvo laikomasi ir vėliau, t.y. katalogas buvo nuosekliai tęsiamas: po 1777 m. naujos knygos registruojamos jau kitame sąsiuvinyje [12]. Reikia pažymėti, kad ir minimi sąsiuviniai jau specialiai parengti knygų katalogui: jie subraižyti specialiomis grafomis, turi abėcėlės raidę įvardinančius kolontitulus. Išlikę

dokumentai leidžia kalbėti ir apie moterų turėtus asmeninius knygų rinkinius bei jiems skirtus knygų sąrašus. Trakų taurininko pulkininko Pranciškaus de Raėso žmona Judita Jelenskytė [59, 51, 57] Dembinės dvare turėjo asmeninę biblioteką, apie kurios sudėtį liudija išlikęs 1786 m. sąrašas [18, 4r–4v]. Nors pats dokumentas įrištas kartu su dvaro inventoriumi, tačiau sudarytas atskirai ir dar kelis kartus papildytas kita ranka. Vėliau ši biblioteka atiteko dukrai Rachelei, Trakų pakamarės Mykolo Juozapo Riomerio žmonai.

Nuo XVIII a. pabaigos didesnes bibliotekas ar sukauptus knygų rinkinius turinčios institucijos taip pat ėmė sudarinėti knygų sąrašus – katalogus, kurie tarnavo ir to meto finansinei apskaitai, o šiandienos tyrėjams teikia žinių apie komplektavimo šaltinius ir istoriją. Išliko Supraslyje veikusios spaustuovės 1790–1795 m. inventorių, kuriame galime rasti parduotų arba saugomų knygų (įrištų ir be įrišo) sąrašus, kainas, netgi bendrus kiekvieno leidinio tiražus. Knygos surašytos pavadinimų arba autorių abėcėline seka [15].

XIX a. pradžioje knygos imtos sisteminti pagal mokslo šakas, informacijai fiksuoti buvo naudojamos specialios priemonės. Vilnius pranciškonų vienuolyno mokykla registravo perkamas knygas, žymėjo jų kainas ir egzemplioriškumą, tuo pat metu jas skirstė pagal mokslo kryptis [34].

Istorikas Teodoras Narbutas savo biblioteką 1811 m. surašė į specialiai parengtus sąsiuvinius. Vienas jų skirtas įvairiakalbėms knygoms, kurios suskirstytos pagal tuo metu nusistovėjusias mokslo kryptis, o visa informacija apie egzempliorių surašyta į ranka subraižytas specialias grafas [26]. Labai panašiai savo biblioteką surašė ir Vilniaus universiteto profesorius, matematikas ir bibliografas Mykolas Pelka-Polinskis [23]. Jis papildomai nurodė egzempliorių kainas, sudarė atskirą bibliotekoje saugomų knygų autorių katalogą [22], saugomiems knygų dubletams sudarė bent du atskirus katalogus. Dar po poros dešimtmečių grafų Tiškevičių Biržų ordinacijos biblioteka buvo surašyta į jau specialiai jai atspausdintas katalogų knygas [7–11]. Egzemplioriai suskirstyti į spausdintas ir rankraštines knygas, kurios sukataloguotos pagal kalbas. Informacija patalpinta į bibliografinį aprašą atitinkančias grafas (eilės numeris, knygos antraštė ir formatas, autorius, leidimo vieta ir data, tomų skaičius ir pastabos). Stambiausios bibliotekos dalies – *Polonicos* – katalogo pirmame puslapyje surašyta ir apibendrinanti informacija (kiek kokio amžiaus knygų, kaip jos suskirstytos ir t.t.). Ypatingą dėmesį sudaromiems katalogams parodo ir jų puošyba. Pirmi lapai dekoruoti bibliotekai skirtu išpaudu ir/arba supe-rekslibrisu. Apie specialią šių knygų gamybą liudija ir viršeliai: katalogai su- numeruoti auksu spaustais skaičiais, o vienas jų papildomai puoštas specialiu auksintu išpaudu, įvardijančiu turinį: *Catalogue des Livres Francais*.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomi išlikę inventoriai tik fragmentiškai nurodo, kaip ir kur buvo saugomos knygos. Tyrėjų minimos skrynios ir dėžutės tam tarnavo ilgus amžius, tačiau dažniausiai jos minimos asmeninio turto inventoriuose (pvz., minimos tiek 1565 m. surašytame testamentiniame palikime [29], tiek 1794 m. mirusio Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio turto apraše (*w osobney skrzyne*) [24]). Nuo XVIII a. pradžios dvarų, rūmų, klebonijų interjerų aprašuose jau minimos spintos su knygomis (pvz., *szafka rogowa* [19]). Kaip jau minėta, bažnyčių ir cerkvių inventoriuose knygos surašomos pagal patalpas, kuriose jos saugomos arba naudojamos, tiksliau nurodant tik ant altoriaus laikomas evangelijas [28]³. Galima manyti, kad ir likusios knygos buvo saugomos kur nors greta. Vienuolynų bibliotekų knygos dažniausiai buvo tiesiog surašomos.

Susisteminus visus LMAVB išlikusius senuosius knygų sąrašus/katalogus ir juose užfiksuotą informaciją, susidarytų nemenkas artefaktų kompleksas, leidžiantis mokslininkams pratęsti jau pradėtus ir naujais aspektais išplėsti bibliotekų istorijos, senųjų knygų rinkinių sudėties ir kaitos tyrimus. Tai ypač aktualu tiriant ankstyviausią, LDK laikotarpio, knygų funkcionavimą ir bibliotekų istoriją.

Ši aplinkybė paskatino į mokslinę apyvartą įtraukti Slucko Šv. Elijo cerkvės 1572 m. inventorių, kuriame surašytas knygų rinkinys papildo jau žinomus duomenis apie seniausias (iki Brastos bažnytinės unijos) cerkvių bibliotekas [52]. Šis istorinis šaltinis taip pat suteikia papildomų žinių apie buvusius LDK raštijos centrus.

Vienu iš tokių LDK raštijos centrų galima laikyti Slucką ir jį valdžiusių kunigaikščių Olelkaičių dvaro aplinką. Iš jau atliktų tyrimų [45] žinoma, kad Olelkaičiai, Lietuvos didžiojo kunigaikščio (toliau – Ldk) Algirdo palikuonys, nuosekliai rėmė raštijos sklaidą. Remiantis kodekse išlikusiais įrašais, manoma, kad pirmasis giminės atstovas Ldk Algirdo vaikaitis Aleksandras (Olelka, XV a. pr. – 1454 m.) ir jo žmona Anastazija (Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus I ir Ldk Vytauto dukters Sofijos dukra) padovanojo *Evangelyną* Švč. Dievo Motinos cerkvei Lušneve (netoli Slanimo) [72, 279–282]. Jų sūnaus Simono (I) Olelkaičio (m. 1470 m.) valdymo metu Kijeve daug knygų buvo perrašyta, išversta iš hebrajų į rusėnų kalbą [61]. Teigiama, kad jau Simono (II) Olelkaičio (m. 1505 m.) dvare buvo saugomas knygų rinkinys, o jis pats dovanojo knygas vienuolynams, kad šio stačiatikio Slucko kunigaikščio

³ Žr. publikuojamą inventorių.

aplinkoje reikėtų ieškoti *Bychovco kronikos* autorių [47, 86–116; 51, 67–68]. Jurgio (I) Simonaičio Olelkaičio (apie 1492–1542 m.) užsakymu buvo perrašytas *Lietuvos metraščio Slucko nuorašas* ir dar 5 knygos, o dviejų egzempliorių įrišai [13] buvo papuošti nuosavybės ženklų – superekslibrisu su Olelkaičių herbais *Vyčiu* ir *Rogačina*. Jurgis (II) Olelkaitis (m. 1579 m.) buvo vienas turtingiausių to meto LDK magnatų, pretendavo į Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostą. Jo dvaro biblioteka naudojosi istorikai, literatai. Jaunosius Slucko kunigaikščius auklėjo lenkų rašytojas ir pedagogas Erazmas Gličneris, mokėsis Karaliaučiaus universitete [67, 5–12]. Pirmagimis sūnus Jurgis (III) Olelkaitis (1559–1586 m.) pats perrašė ir padovanojo Švč. Trejybės vienuolyno cerkvei puošnią *Slucko Evangeliją* (1582 m.) bei kitus prabangius liturginius reikmenis. Jo dvare veikusią spaustuvę ir mokyklą kūrinyje *Moscovia* [42, 38; 67, 5–12] paminėjo popiežiaus legatas Maskvoje jėzuitas Antonijus Possevinas (1533–1611)⁴. Paskutinioji Olelkaičių giminės atstovė, Jurgio (III) Olelkaičio duktė Sofija (1585–1612 m.) ištekėjo už Jonušo Radvilos, vieno iš evangelikų reformatų tikėjimo globėjų LDK. Pagal vedybų sutartį paskutiniosios Slucko kunigaikščių palikuonės turtas, t. y. Sluckas, Kopylius ir kitos valdos, atiteko Radvilų giminei. Tačiau garsiosios Slucko kunigaikščių bibliotekos tolesnis likimas po ankstyvos kunigaikštystės mirties nėra tiksliai žinomas. Baltarusių istoriko Anatolijaus Grickevičiaus nuomone, biblioteką Radvilos toliau saugojo pilyje [66]. Galima numanyti, kad dalį bibliotekos Jonušas Radvila paliko Slucko stačiatikių vienuolynams, kuriuos žmonai buvo pažadėjęs globoti. Jonušo sūnus Boguslavas Radvila (1620–1669) apie 450 Slucko bibliotekos knygų padovanojo Brandenburgo markgrafo ir Prūsijos hercogo Frydricho Vilhelmo (1620–1688) bibliotekai Karaliaučiuje [66, 154]. XVII a. pabaigoje Olelkaičių rinkiniai Slucke buvo paminėti Liudvikos Karolinos Radvilaitės (1667–1695) testamente, o XVIII a. pabaigoje biblioteka, kartu su archyvu, buvo išvežta į Nesvyžių ir Varšuvą [65, 57]. Kultūros istorikės Ingės Lukšaitės nuomone, dalis knygų galėjo atitekti ir 1617 m. Slucke steigiamai evangelikų reformatų bažnyčiai ir mokyklai. Ši versija dar laukia būsimų tyrėjų, o tyrimų pagrindu galėtų tapti išlikę minimos gimnazijos bibliotekos katalogai, kurių dalis saugoma ir LMAVB.

Slucko kunigaikščių bibliotekos likimo klausimas, žinios apie tai, kad Olelkaičiai steigė ir nuolat globojo Slucke veikusius stačiatikių vienuolynus, bei išlikę rankraštiniai kodeksai dėmesį nukreipia į minėtas bažnytines institucijas.

⁴ Tai vienintelė žinutė, mininti Slucke XVI a. pabaigoje buvusią spaustuvę.

Istoriografijoje plačiausiai aptartas vienas stipriausių stačiatikių religinių centrų LDK – Švč. Trejybės vienuolynas [68, 108–117] bei jo 1494 m. knygų rinkinys, kurį tuometinis archimandritas Juozapas Bulgarinovičius papildė 19 naujų kodeksų [39, 136–137]. Apie galimą didelį knygų perrašymo centrą šiame vienuolyne liudytų ir išlikusiems kodeksams naudoto popieriaus įvairovė [45, 100–102], kitiems vienuolynams dovanotos knygos [74]. Manoma, kad šiame vienuolyne veikė ir knygų perrašymo mokykla [46, 484; 65, 54]. Nuo 1560 m. čia buvo ir dvasinė mokykla, 1571 m. vienuolynui vadovavo archimandritas Mykolas Ragoza, būsimas Kijevo metropolitas.

Minsko dvasinės seminarijos rektoriaus archimandrito Nikolajaus teigimu, antras stambus vienuolynas, kurį globojo Olelkaičiai, buvo skirtas šv. Pranašui Elijui [68, 117–119]. Pagal 1799 m. miesto planą [73], vienuolynas stovėjęs pačiame miesto centre. Kada jis buvo pastatytas, nėra žinoma, tačiau jau XV a. viduryje minėto Aleksandro (Olelkos) žmona Anastazija paliepė savo vietininkui Petkai, kad šis neverstų dirbti vienuolyno žmogaus iš Pogosto kaimo, o Simonas (I) Olelkaitis raštu iš Kijevo skyrė vienuolynui po dvi statines iš savo pilių ir dvarų [68, 118]. Statiniai buvę mediniai. 1795 m. žiniomis, čia stovėjęs stačiatikių Jėzaus Kristaus įžengimo Jeruzalėn katedra su priestatais, skirtais šv. Pranašui Elijui ir šv. Apaštalui Jonui, bei Šv. Jono Auksaburnio cerkvė kartu su bendro naudojimo patalpomis, kuriose buvo valgoma. Pasak archimandrito Nikolajaus, seniausiuose šaltiniuose (kurių jis neįvardijo) nurodoma dar viena Šv. Kryžiaus išaukštinimo (*Крестовоздвижения*) cerkvė. Dar stovėjusi varpinė su 5 nedideliais varpais virš vartų, viename pastato fligelyje buvę 13 celių. Vienuolynui priklausė kelios Olelkaičių išlaikomos tarnybos, jų paskirtos žemės bei naudmenos, pajamos iš Teriuškų kaimo ir kita. Po Jurgio (II) Olelkaičio mirties, dalinant turtą tarp brolių (1582 m.), šventovės *patronavimo teisė* atiteko Jurgiui (III) Olelkaičiui [43, 4]. Iki 1611 m. tai buvo vyrų vienuolynas, po to – moterų. 1844 m. šis vienuolynas buvo priskirtas Medzialių (Мядельскому) vienuolynui, o 1855 m. uždarytas. Jo turtas buvo perduotas Pinsko Šv. Barboros vienuolynui, archyvo dalis – Slucko Švč. Trejybės vienuolynui.

LMAVB Rankraščių skyriuje saugomas 1575 m. Šv. Pranašo Elijo vienuolyno inventorių Lietuvos, Baltarusijos ir JAV tyrėjams žinomas nuo 1968 m., tačiau mokslinėse publikacijose, straipsnio autorės žiniomis, juo remiamasi nebuvo. Dokumentas buvo surašytas Slucko kunigaikščio Jurgio (II) Olelkaičio liepimu, atliekant vienuolyne vizitaciją. Surašant inventorių dalyvavo kamarininkas Stanislovas Grickevičius, Slucko vaitas Kiprijonas Čiševičius⁵

⁵ Baltarusių istorikas A. Grickevičius šią pavardę mini kita forma: Tyševičius [66, 153].

bei Slucko protopopas (šventikas) Jemeljanas Nikolskis, kurie tekstą patvirtino signetiniais antspaudais (su vaško mase). Surašytas inventorius buvo įteiktas vienuolyno igumenui Jokūbui Filipovičiui⁶. Kitas dokumente likęs įrašas patvirtina, kad 1664 m. rankraštis dar buvo saugomas vietoje, tačiau jau vienuolių moterų⁷. XX a. 3–5-ame dešimtmetyje inventorius priklausė Ivano Luckevičiaus baltarusių muziejui Vilniuje. 1945 m. kartu su visais muziejaus fondais rankraščiai buvo perduoti to meto Lietuvos mokslų akademijos bibliotekai. Tai liudija ir inventoriuje likusios proveniencijos: 1v–3r, 4r–v lapai pažymėti alyvinio rašalo keturkampiu spaudu *Беларускі музэй ім. Луцкевіча*. Ketvirto lapo *verso* pusė pažymėta apvaliu alyvinio rašalo spaudu *MOKSLŲ AKADEMIJOS BIBLIOTEKA*, o po juo mėlynu rašalu užrašyta saugojimo signatūra *1420.VBF–LXI*. Kada ir kaip dokumentas pateko į muziejų, nežinoma. Visą XIX a. buvusioje LDK teritorijoje buvo aktyviai renkami istoriniai dokumentai, tad ir aptariamas inventorius po vienuolynų uždarymo galėjo patekti į kolekcininkų rankas, o vėliau – į muziejų. Tokią dokumento gyvavimo istorijos hipotezę leidžia kelti turimos žinios. XIX a. viduryje apie Šv. Pranašo Elijo vienuolyną rašęs archimandritas Nikolajus šio 1575 m. inventoriaus neminėjo, kaip ir kito tam pačiam Ivano Luckevičiaus baltarusių muziejui priklausiusio, o šiuo metu LMAVB saugomo dokumento – Švč. Trejybės vienuolyne 1517 m. pradėto rašyti *Sinodiko* (arba *Памянник*) [25] varianto⁸.

Slucko Šv. Pranašo Elijaus vienuolyno inventorius surašytas ant keturių lapų, kurių dydis 33,6×21 cm (*in folio*). Dokumento būklė patenkinama. Popierius parudavęs, jo kraštai aptrupėję, yra pavienių popieriaus defektų – skylučių. 1–2 lapų vidiniai kraštai ir 3–4 lapų lenkimo linija sutvirtinti gelsvo popieriaus juoste. Šie paklijavimai, siuvimo žymės ir įrišo klijų likučiai leidžia manyti, kad inventorius buvo saugomas įrištas į kitų archyvinių dokumentų rinkinį. Originalaus lapų numeravimo nėra, tad jis atstatytas remiantis teksto nuoseklumu. Pirmuose trijuose inventoriaus lapuose liko 7–8 vertikališios popieriaus gamtinio linijos (*pontiuzo*), tarp kurių atstumas – nuo 2,7 iki 3 cm, o ketvirtojo lapo centre yra vertikalus vandenženklis (8×4,5 cm). Tai karūna papuoštas herbo skydas, kuriame pavaizduotas Stačiatikių bažnyčioje populiarus Nukryžiavimo scenos siužetas. Deja, nei Edmundo Laucevičiaus, nei Nikolajaus Lichačiovo vandenženklių atlasuose [49; 69] panašaus ženklų nerasta.

⁶ Žr. publikuojamo dokumento paskutinę pastraipą.

⁷ Žr. publikuojamo dokumento priedą.

⁸ Knygos istoriko Mikolos Nikolajevo žiniomis, Slucke buvo dar 2 *Sinodikų* nuorašai [71, 140].

Dokumente užfiksuoti du tekstai: inventoriaus ir jau minėtas 1664 m. įrašas. Inventorius surašytas rusvu rašalu rusėnų kalba, kanceliariniu XVI a. greitraščiu. Nors teksto eilutės nesubraižytos, jų ilgis įvairuoja, dokumentą sudarinėjęs asmuo laikėsi tam tikros lapo kompozicijos tvarkos. Tekstas surašytas viena skiltimi, kurios dydis apie 26–29x19 cm. Paliktos panašios lapo paraštės: vidinė – 1,5 cm, viršutinė – apie 1,5 cm, išorinė (jei nenutrupėjusi ir neužklijuota) – apie 1 cm. Apatinės paraštės plotis svyruoja nuo 2,2 cm iki 5,5 cm. Lapo 4 *recto* pusėje dalis teksto surašyta dviem stulpeliais: viename fiksuojami asmenys, kitame – tarnybų skaičiai. Raidžių aukštis apie 0,2 cm, inicialinės raidės kiek padidintos, prailgintos jų uodegėlės. Teksto pastraipos atskirtos neprirašytais tarpais, atitinkančiais nuo 1 iki 8 eilučių plotį. Teksto pabaigoje (4 lape) išpjautas taisyklingo rombo formos popieriaus atlankas antspaudams sutvirtinti, uždengiantis paskutinius du teksto žodžius. Išliko visi trys netinkamų saugojimo sąlygų sužaloti signetiniai antspaudai: popieriaus atlankas atlipęs, tamsiai rudos spalvos vaškas beveik ištrupėjęs, likusios tik tamsios riebalų dėmės. Tačiau antspaudų įspaudai popieriuje liko aiškūs.

1664 m. Minsko vietininkas ir pilies raštininkas Aleksandras Tanajevskis pastabą dėl inventoriaus įrašymo į Minsko pilies knygas sudarė laikydamasis jau esamos lapo kompozicijos. Pastaba surašyta juodu rašalu, kanceliariniu greitraščiu, kurio raidžių puošyboje pastebima lotyniškojo rašto įtaka.

Pagal publikuojamą 1575 m. inventorių, vienuolyne tuo metu būta Šv. Pranašo Elijo ir Šv. Kryžiaus išaukštinimo cerkvių. Prie pastarosios minimos ir bendrojo naudojimo patalpos. Pirmoje inventoriaus dalyje detalčiai suregistruoti liturginiai rakandai, rūbai, šventųjų paveikslai (ikonos), stengiamasi nurodyti tikslią jų buvimo cerkvėse vietą. Antroji inventoriaus dalis skirta buities rakandams, vienuolynui priklausančioms tarnyboms, žemės naudmenoms ir įvairioms kasmetinėms duoklėms. Palyginę su anksčiau minėtu 1795 m. inventoriumi matome, kad vienuolyne būta mažiau pastatų, tačiau jau 1575 m. jam priklausė Olelkaičių paskirtos 9 tarnybos, Teriuškų kaimas, tam tikros žemės naudmenos ir duoklės.

Knygos inventoriuje minimos pagal jų saugojimo vietą. Pirmiausia paminimos puošnios altoriaus Evangelijos. Šv. Kryžiaus išaukštinimo cerkvėje jų būta net dviejų. Tai, kad prie vienos iš jų nebuvo paminėtas žodelis *tetr*, leidžia spėti ją buvus senuoju Evangelynu. Po to atskirais paragrafais jau minėta hierarchine tvarka išvardijamos visos abiejose cerkvėse saugotos bažnytinės knygos. Tokiu būdu, Šv. Pranašo Elijo cerkvėje buvo saugoma: altoriaus *Tetraevangelija*, puošta raudonu aksomu ir paauksuotu kryžiumi, *Tipikonas*

(*Ustavas*), *Mokomoji evangelija*, *Apaštalas*, *2 Psalmynai*, *2 Oktoichai*, *2 Prologai*, *2 Triodės*, *Sobornikas*, *Minėja* ir *Liturgikonas* (*Служебник*), t.y. 16 knygų. Šv. Kryžiaus išaukštino cerkvėje buvo saugoma: altoriaus *Evangelynas*, įrištas auksu austu audiniu ir puoštas sidabro kryžiumi, altoriaus *Tetraevangelija*, puošta vario apkaustais, *Horologionas* (*Valandininkas*), *Minėja* visiems metams (12 tomų), *Liturginė minėja* (*Sobornaja minėja*), *Oktoichas*, *Hexameronas* (*Шестоднев*), *Apaštalas*, *Šv. Izaoko Siro pamokslų rinkinys*, *Akaticų rinkinys* (*Акафистник*), *Euchologionas* (*Требник*), t.y. 22 knygos. Tad 1575 m. Šv. Pranašo Elijo vienuolyno cerkvėse buvo saugomos 38 knygos.

XVI a. pabaigoje knygas vienuolyne surašęs asmuo jas įvardino nusistovėjusiais trumpais pavadinimais, dažniausiai atskleidžiančiais turinį. Rašovas pažymėjo beveik visų knygų formatą – *в децѣ* ir *полдець*, nurodė jau minėtus įrišų papuošimo elementus. Jei vienos rūšies knygų buvo keletas, stengėsi pabrėžti atskirų egzempliorių savitumą: turinio redakcijos naujumą ar senumą, knygos panaudojimo pobūdį (*Triodės Gavėniai ir Verbų*), komplekto pilnumą (*на все 12 месяцев*). Kiek tarp egzempliorių buvo rankraštinų, o kiek spausdintų kodeksų, nenurodyta, niekur neminimas žodis *drukovany* ar panašiai.

Vienuolyną buvus turtingą liudija ir inventoriuje išvardyta ikonų, liturginių daiktų gausa, jiems naudotų šilko ir vilnos įvairovė. Tad publikuotas dokumentas turėtų būti įdomus ir kultūros istorikams, besidomintiems bažnytine daile, Stačiatikių bažnyčios istorikams, tiriantiems apeigų raidą ir naudotus liturginius rakandus, bažnytinę architektūrą, lingvistams, tiriantiems rusėnų kalbą ir to meto terminiją.

Publikuojamas šaltinis atskleidžia, kad turtingo Šv. Pranašo Elijo vienuolyno cerkvės turėjo pilnus knygų rinkinius, sudarytus pagal Bažnyčios statutą ir naudotus liturginėse apeigose. Tačiau jie gerokai didesni už mokslo literatūroje įvardijamus jau žinomus cerkvių rinkinius (iki pat XVIII a.), skaičiuojančius nuo 8 iki 15 kodeksų [52, 96; 71, 254]. M. Nikolajevu teigimu, pilną Minėjos komplektą (koks minimas publikuojamame dokumente) turėjo tik labai turtingi vienuolynai [71, 124]. Būtina atkreipti dėmesį ir į knygų egzemplioriškumą: kai kurių knygų saugota po du vienetus. Galima daryti prielaidą, kad vienuolyne buvo atnaujintas liturginių knygų korpusas. Užtikrinti tokį rinkinių pilnumą galėjo tiek Slucko kunigaikščių Olelkaičių globa, tiek Švč. Trejybės vienuolyne dirbantys knygų meistrai.

Užfiksuotas gausus, pilnai sukomplektuotas knygų rinkinys Šv. Elijo vienuolyne patvirtina teiginį, kad Sluckas jau XV a. pabaigoje–XVI a. galėjo būti vienu iš didžiausių raštijos centrų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

Mieste tuo metu funkcionavo kelios bibliotekos: 1 asmeninė ir 2 institucinės. Pirmoji – Švč. Trejybės vienuolyne, kuris kaip raštijos židinys žinomas jau nuo XV a. pabaigos. Antroji, minima nuo XVI a. pradžios, – tai kunigaikščių Olelkaičių dvaro biblioteka. Publikuojamas dokumentas miesto centre gyvavusį Šv. Elijo vienuolyno rinkinį leidžia įtraukti į Slucko žemėlapi kaip dar vieną, trečią, knygų saugojimo centrą. Tad galima teigti, kad aptariamui laikotarpiui Slucke buvo susiformavusios bent dvi aplinkos, dalyvaujančios knygų komunikaciniame cikle. Kunigaikščių Olelkaičių dvare buvo skatinama ir globojama raštija, inicijuojamas naujų kūrinių rašymas ir perrašymas, knygų buvo užsakomos ir dovanojamos. Stačiatikių bažnyčios institucijos tapo kodeksų perrašymo, platinimo ir kaupimo centrais. Abiejuose aplinkose sukaupti rinkiniai buvo naudojami darbui, mokymuisi ir tapo naujų kūrinių šaltiniais.

ŠALTINIAI

NEPUBLIKUOTI ŠALTINIAI

1. *Acta Visitationis generalis ecclesiarum parochiarum decanatus Bobruyscensis*, 1716. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), F43–7677.
2. *Actus visitationis ecelesiae parochialis Slucensis [...]*, 1701–1800. LMAVB RS, F43–16635.
3. *[Adučiškio bažnyčios inventorių]*, 1675. LMAVB RS, F43–3836.
4. *[Adučiškio bažnyčios klebonijos ir Jankiškių palivarko 1731, 1739, 1751 metų inventoriai]*. LMAVB RS, F43–3841.
5. *[Adučiškio bažnyčios ir jos klebono valdų Jankiškių palivarko 1731, 1742, 1770 m. inventoriai]*. LMAVB RS, F43–3842.
6. *[Adučiškio bažnyčios vizitacijos aktas]*, 1740. LMAVB RS, F43–3843.
7. *[Biržų ordinacijos bibliotekos knygų lenkų kalba katalogas]*, 1868. LMAVB RS, F31–1463.
8. *[Biržų ordinacijos bibliotekos rankraščių katalogas]*, 1868. LMAVB RS, F31–1465.
9. *[Biržų ordinacijos bibliotekos knygų rusų katalogas]*, 1868. LMAVB RS, F31–1464.
10. *[Biržų ordinacijos bibliotekos knygų prancūzų katalogas]*, 1868. LMAVB RS, F31–1462.
11. *[Biržų ordinacijos bibliotekos knygų vokiečių ir lotynų kalbomis katalogas]*, 1868. LMAVB RS, F31–1466.
12. *Catalogue des livres [...] la bibliotheque de Daugieliski*, XVIII a. LMAVB RS, F9–881; F9–898; F9–63.
13. *Giedamosios minėjos*, [XVI a. vid.]. LMAVB RS, F19–151, F19–157.

14. *Inwentarium sub tempus generalis visitationis ecclesiae parochialis Cimkovicensis expeditum*, 1766. RS F43–7682.
15. *Inwentarz drukarni Supraslskiej, znaydujących się w niey różnego pisma xiąg na Bibliotece [...]*, XIX a. LMAVB RS, F18–160.
16. *Inwentarz kościoła Cimkowskiego*, 1688. LMAVB RS, F43–7673.
17. *Inwentarz kościoła Słuckiego [...]*, 1750. LMAVB RS, F43–16517.
18. *Inwentarz majątności Dembiny w powiecie Trockim [...] położonej do dziedzictwa [...] Michala [...] i Racheli z Raesow Romerów [...]*, 1828. LMAVB RS, F138–1441.
19. *Inwentarz majątności Koscieniewa i folwarku Tołkowszczyzny do niego należącego w powiecie Lidskim [...]*, 1734. LMAVB RS, F20–2101.
20. *Inwentarz zboru i folwruku Bielickiego*, 1791. LMAVB RS, F40–848.
21. *Inwentowanie kościoła Hoduciskiego*, 1622. LMAVB RS, F43–3830.
22. POŁIŃSKI-PEŁKA, Michał. *Katalog autorów jego biblioteki*, [XIX a.]. LMAVB RS, F9–1673.
23. POŁIŃSKI-PEŁKA, Michał. *Spis książek biblioteki*, [XIX a.]. LMAVB RS, F9–3147.
24. *Reliacija o majątkach po Massalskim biskupu wileńskim pozostałym przez delegowanych od komisji porządkowej [...]*, 1794. LMAVB RS, F43–1166, lap. 5–6, 9.
25. *Sinodikas*, 1517. LMAVB RS, F21–799.
26. [Teodoro Narbuto knygu katalogas, 1811 m.]. *Иъ Связка бумаг и рукописных тетрадей, принадлежащих Ф. Нарбуту*. LMAVB RS, F18–199, lap. 193–203.
27. *Каталог книгам, предложенным для Публичной библиотеки [...]*, 1841. LMAVB RS, F22–29, lap. 29, 28.
28. *Реестр записанья имения монастыря святого славного пророка Илья за росказаньем <...> его милости пана нашего [...] през нас коморника а войта Служцкого [...]*, 1575 07 26. LMAVB RS, F21–1420, 4 lap.
29. *Реестр речей брата моего меньшего Криштофа [Корсака] ведлуг тестаменту справеных [...]*, be datos [apie 1565 m]. LMAVB RS, F16–4, lap. 22–25.
30. *Реестр списанья скарьбу, што мне подано на инвентарь и тым речам росход, што кольвек давал за росказаньем его милости пана [Костентина], be datos [apie XVI a. antrąją pusę]*. LMAVB RS, F16–7, lap. 2–31.
31. *Сборник дарственных записей [...] инвентарей [...] Черленского монастыря [...] с 1700 по 1800 год*. LMAVB RS, F17–138, 303 lap.
32. *Сборник дел Черленского монастыря с 1801 по 1834 год*. LMAVB RS, F17–139, 78 lap.
33. *Сборник инвентарей [...] Черленского монастыря [...] с 1637 по 1700 год*. LMAVB RS, F17–137, 171 lap.
34. *Список книг школьной библиотеки Виленского францишканского монастыря от 1826 г.* LMAVB RS, F22–119, 21 lap.

PUBLIKUOTI ŠALTINIAI

35. *Acta Alexandri Regis Poloniae, Magni ducis Lithuaniae etc. (1501–1506)* = Akta Aleksandra króla Polskiego, Wielkiego Księcia Litewskiego i t. d. (1501–1506). Wydał F. Papeé. Kraków, 1927, p. 540–546.
36. *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas*. Sudarė Vladas Abramavičius. Vilnius, 1963. 577 p.
37. *Istorijos archyvas*. Surinko Konstantinas Jablonskis. Kaunas, 1934. T. 1: XVI a. Lietuvos inventoriai. 680, [13] p. ir kt.
38. *Kodeks dyplomacyjny katedry i diecezji Wileńskiej (1387–1507)*. Wydali: J. Fijałek, W. Semkowicz. Kraków, 1932. 2 t.
39. *Акты, относящиеся къ исторіи Западной Росіи*. Санкт-Петербург, 1846–1853, T. 1: 1340–1506. 1846. V, 400, [32] p.
40. *Археологический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа*. Вильна, 1870. T. 9. 486 p.
41. *Архив Юго-Западной России*. Киев, 1887. Ч. 1, т. 7. X, LXXXII, 554 p.
42. *Дополнения к Актам историческим, относящимся к Россіи собраны в иностранных архивах и библиотеках и изданы Археологическою комиссією* = Supplementum ad Historica Russiae monumenta, ex archivis ac bibliothecis extraneis deprompta, et a Collegio Archaeographico edita. С.-Петербург, 1848. XV, 542 p.
43. *Минская старина*: Труды Минскаго церковнаго историко-археологическаго комитета. Минск. Т. 14: Тройчанский архив, 1913. 39 p.

LITERATŪRA

44. CICĖNIENĖ, Rima. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių fondų komplektavimo istorijos apžvalga. *Tarp knygų*, 2010, vasaris, p. 10–16, kovas, p. 9–13.
45. CICĖNIENĖ, Rima. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra (iki XVI a. antrosios pusės). Daktaro disertacija. Vilnius, 2011. 224 p.
46. JELSKI, Aleksander. Trojczany. Iš *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa, 1892, t. 12, p. 484.
47. JUČAS, Mečislovas. *Lietuvos metraščiai ir kronikos*. Vilnius, 2002. 207 p.
48. JUČAS, Mečislovas. Žinios apie Lietuvos XVII–XIX a. dvarų bibliotekų katalogus. Iš *Lietuvos bibliotekų istorijos*. Teminis mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 1985, p. 46–51.
49. LAUCEVIČIUS, Edmundas. *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.* Vilnius, 1967, 2 t.
50. LELEWEL, Joachim. *Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke Historia drukarni Krakowskich tudzież Historia biblioteki uniwersyteckiej w Krakowie a przydany katalog inkunabułów polskich*. Wilno, 1826, 2 t.

51. MOROZOVA, Nadežda. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės metraščių kalbos ir tekstologijos problemos*: Bychovco kronika. Vilnius, 2001.
52. PACEVIČIUS, Arvydas. Bibliotekos. Iš *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*: tyrinėjimai ir vaizdai. Sudarė: V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila. Vilnius, 2002, p. 94–108.
53. PACEVIČIUS, Arvydas. Senosios regulos karmelitų prie Šv. Jurgio bažnyčios buvusio vienuolyno biblioteka: sovietmečio „spaudos archyvo“ šmėkla ar knygos kultūros faktas? *Bibliografija 2005–2006*. 2007, p. 138–146.
54. PACEVIČIUS, Arvydas. *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais*: dingęs knygos pasaulis. Vilnius, 2005. 311 p.
55. PASZKIEWICZ, Urszula. *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem Wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku*. Suplement 1. Warszawa, 2000. 301 p.
56. PASZKIEWICZ, Urszula. *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem Wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku*. Suplement 2. Poznań, 2006. 636 p.
57. PASZKIEWICZ, Urszula. *Rękopismienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej* (spis za lata 1553–1939). Warszawa, 1996. 96 p.
58. PASZKIEWICZ, Urszula. *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem Wschodnich Rzeczypospolitej* (spis za lata 1553–1939). Warszawa, 1998. 260 p.
59. ROMERIS, Eugenijus. *Livonijos ir Lietuvos Rōmerių giminės istorija* = Monografija rodu Rōmerōw na Inflantach i Litwie. Parengė J. Širkaitė. Vilnius, 2009. 526 p.
60. TEMČINAS, Sergejus. Bažnytinės knygos rusėnų kalba ir religiniai identitetai slaviškose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos žemėse XIV–XVIII a.: stačiatikių tradicija. Iš *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“*. Vilnius, 2008, p. 130–156.
61. TEMČINAS, Sergejus. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos rusėniškoji literatūra kaip kultūrinės integracijos modelis. Iš *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius, 2009, p. 54–85.
62. ŽUKAS, Vladas. Asmeninės bibliotekos Lietuvoje XV–XVIII a. *Bibliotekų darbas*, 1976, nr. 12, p. 31–33; 1977, nr. 2, p. 33–34; nr. 6, p. 33–36; nr. 9, p. 31–33.
63. ŽUKAS, Vladas. Senieji Lietuvos bibliotekų katalogai. *Bibliotekų darbas*, 1968, nr. 11, p. 28–30; nr. 12, p. 26–29.
64. *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*. Мінск, 1982-, т. 1–30.
65. ГРИЦКЕВИЧ, Анатолий. Книжное дело в феодальном Слуцке в XVI–XVIII вв. *Вопросы библиографоведения и библиотековедения*. Минск, 1983, Вып. 4, p. 52–61.
66. ГРИЦКЕВИЧ, Анатолий. Магнацкія бібліятэкі Алелькавічаў і Радзівілаў у Слуцку. *Здабыткі*: дакументальныя помнікі на Беларусі. 2009. Вып. 11, p. 152–155.
67. ГРИЦКЕВИЧ, Анатолий. *Слуцк*: историко-экономический очерк. Минск, 1970. 112 p.
68. *Историко-статистическое описание Минской епархии*. Составленное ректором Минской духовной семинарии Архимандритом Николаем. Санкт-Петербург, 1864. 315 p.

69. ЛИХАЧЕВ, Николай Петрович. *Палеографическое значение бумажных водяных знаков*. С.-Петербург, 1899, ч. 1–3.
70. МОРОЗОВА, Надежда; ТЕМЧИН, Сергей. Древнейшие рукописи Супрасльского Благовещенского монастыря (1550–1532 г. г.). Iš *Z dziejów monasteru Supraskiego: materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa“* (Supraśl–Białystok, 10–11 czerwca 2005 r.). Białystok, 2005, p. 117–140.
71. НИКАЛАЕЎ, Мікалай. *Гісторыя беларускай кнігі: в двух тамах*. Мінск, 2009. Т. 1: Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага. 423 p.
72. *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии: XIV век*. Главный редактор С. О. Шмидт [et al.]. Москва, 2002. 766 p.
73. *Служк. Реконструкція* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.karty.by/2011/12/26/slusk-city-plan/>.
74. *Супрасльскій Благовещенскій монастырь. Историко-статистическое описание*. Составитель Архимандрит Николай (Далматов). Санкт-Петербург, 1892. 611 p.
75. ТЕМЧИН, Сергей. Рукописи Кимбаровского собрания Супрасльского Благовещенского монастыря (1532–1557 г. г.). *Книгознавство*, 2010, т. 54, p. 173–185.

SLUCKO ŠV. PRANAŠO ELIJO VIENUOLYNO INVENTORIUS, 1575 M. LIEPOS 27 D.

Dokumento tekstas pateikiamas originalia ortografija, išsaugant šiuo metu jau nenaudojamas raides (Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ), digrafą „Kr“ ir didžiujų bei mažųjų raidžių rašybą. Išskeltinės raidės žodyje rašomos kursyvu (be skliaustų), titulai išskleidžiami, o numanomos raidės rašomos laužtiniuose skliaustuose; naudotas išskeltinis ženklas „Ꞥ“ keičiamas į raidę „и“, parašytą kursyvu. Skaitmenys rašomi kirilikos raidėmis, o laužtiniuose skliaustuose greta – arabiškais skaitmenimis. Tekstas suskirstytas į žodžius, palikta originali punktacija ir teksto skirstymas paragrafais (juos skiria tuščios eilutės). Paragrafų antraštės rašomos laikantis išdėstymo schemos originale. Teksto eilutės pabaiga žymima vienu brūkšniu |, o teksto pabaiga lape – dviem brūkšniais ||.

Fol.1r

Реестрь з писаниа монастыря св[я]т[о]го славнаго прор[о]ка ил[ь]и | За
роказаемъ кн[Ѧ]ж[а]ти его м[и]л[ости] п[а]на н[а]ш[е]го м[и]л[ости]
през нас камор | ника ег[о] м[и]л[ости] станислава грицкевича а воита

слуцкаго ки//прана чишевича а протопопы слуцкаго емелана | николскаго
в року ̑̄а.̄ф̄.̄о̄е̄. [1575] м[е]с[яца] июл[я] ̄к̄з [27] дня.

Напервеи

Ѓ церкви св[я]т[о]го прор[о]ка ильи, Ѓ волтарю | Євангелие напр[е]
стальное тетро Ѓ пол дест Крыто вксамитом | чирвоным Крест на нем
позлотисти мосязовыи⁹ | Келик цыновныи воздухи¹⁰ китаиченыи¹¹ ̄г [3]
| Фляшка а кварта цыновныи што вино ховают | ризы чамлету¹² белог[о]
кайма вксамиту чорного крыжикъ золо | том вышиваныи, потрахил¹³ вы-
шиваныи шолкомъ | Пояс шолкови зъ хусткою¹⁴, другие ризы полотна
про | стог[о] кайма камчатая¹⁵. ризы чорныи гарусовыи¹⁶, | стихари ̄в [2]
даконские вдин полотна коленског¹⁷ кайма | полуштлас чирвоного дру-
гии стихар крашанины чорное | Кадило¹⁸ меденое ̄а [1] Ѓкролники ̄в [2]
меденых, чарка, | меденаа, миски ̄в [2] што дору носят деревянные | па-
никадило за пр[е]столом железа белог[о] кубочок дере | вианыи | вбразов
Ѓ волтарю великих и малых ̄е̄ [15] вси на красках ||

Fol.1v

В церкви самои,

Деисусъ в девети лицах молеваныи на красках | образ великии намест-
ныи св[я]т[о]го прор[о]ка ил[ь]и на краскахъ | гривен при нем сребреных
великих и малых ̄ф̄ [19] венец на |

нем сребреныи позлотистыи, | Другии вбраз близко тогоже на золоте
великии св[я]т[о]го нико | лы и св[я]т[о]го прор[о]ка ил[ь]и, при тых же
вбраз кузмы и дам | яна на золоте, над тым же вбраз козмы и дамана, |
на краскахъ | На левом крылосе вбраз св[я]тое пр[е]ч[и]стое на краскахъ
| гривен при нем сребреных ̄с̄. [6] другии вбраз на золоте, | св[я]тое пр[е]
ч[и]стое гривна при неи сребенаа ̄а̄ [1] плоска |

⁹ Žalvarinis. Čia ir toliau paaiškinimai, vertimai teikiami pagal *Гістарычны слоўнік белару-
скай мовы* [64].

¹⁰ Liturgijoje naudojami užtiesalai.

¹¹ *Китаика* – audinio rūšis.

¹² Vilnos audinys.

¹³ Liturginis rūbas.

¹⁴ Хустка (rusėnų kalba) – skarelė.

¹⁵ Nuo žodžio *Камка* – spalvotų raštų marginimu puoštas šilko audinys.

¹⁶ Vilnoniai audiniai.

¹⁷ Audinys, austas Kelno mieste.

¹⁸ Liturginis indas šventinimui, smilkytuvas.

При тых же вбразох св[я]т[о]го дмитрея на краскахъ | при том же
вбраз воздвижения ч[е]стнаго кр[е]ста на золоте | Над дверми вбраз се-
верскими воскрысена Х[ристо]ва на крас

ках за творцами | Над дверми царскими вбраз св[я]т[о]го сп[а]са не-
рукотно | реньи на красках при нем вбраз св[я]тое троицы а св[я]тое |
пр[е]ч[ис]тое на золоте | Над Де'сусом вбраз св[я]т[о]го сп[а]са седячи
а другии вбраз | воскрысена Х[ристо]ва на красках, | Над иконою на-
местною вбразов малых на красках $\bar{s}$ [6] | а на золоте там же вбразов $\bar{s}$
[6]. На левом крылосе | над пр[е]ч[и]стою св[я]тою вбразов малых $\bar{d}$. [4]
два на золоте | а два на серебре, ||

Fol. 2r

За крылосом правым вбразов св[я]т[о]го никола на красках | а три
вбразы малых на золоте | За крылосом левым вбраз св[я]т[о]го пр[о]р[о]
ка ил[ь]и на красках | близко того же вбраз на красках святителя $\bar{d}$ [4] |
Над тыми вбразги $\bar{v}$ [2] малых на краскахъ, |

Паникадило в церкви мозазовое к десяти свеч | Свеч на правом кры-
лосе постав[ле]ных $\bar{r}$ [3] | А на левом крылосе свеч постав[лен]ных $\bar{v}$ [2]
| въгарков приносных што на праз[д]ник принесено може | быт с пол
камена воску|

Книги церковные

Ѹстав в дест, Евангелие, Ѹчителное в дест, ап[по]ст[о]ль | а пол дест,
псалтыр въ дест другая псалтыря в полдест | старая, шхтайки $\bar{v}$. [2]
вдин в дест другии в пол дест | навсю $\bar{y}$ [8] гласов. прологи $\bar{v}$ [2] в дест
| треоди $\bar{v}$. [2] постная и тветная¹⁹ в дест. | сборник великии в дест
минаеа соборная в пол дест | старая, служебник старыи в пол дест | За-
мок церковныи великии Ѹгластыи Ѹ притворе²⁰, |

вбразок Ѹ притвори над дверми св[я]т[о]го сп[а]са на красках | неру-
ктвореныи, вбраз св[я]т[о]го пр[о]р[о]ка ил[ь]и, на красках | затвори-
стыи²¹ вбраз св[я]тое пр[е]ч[и]стое затвористыи на | краскахъ, вбраз св[я]
т[о]го юря на красках. Крест великии ||

¹⁹ Turētç būti цветная.

²⁰ Cerkvės prieangyje, nartekse.

²¹ Uždaromas langinėmis.

Fol. 2v

на краскахъ малыи вбразок на краскахъ с̄ [6], | зьвонъ г̄ [3] |

В церкви новой Воздвижена ч[е]стнаго кр[е]ста скринка |
на первей в ней Ѵсховано

Евангелие напр[е]стольное в дест покрыто зотогловомя | Крест на
нем серебряны в том же евангелии антимиc²² подвиж | ныи з листом
митрополии,²³ воздух кухтеру²⁴ бел[о]го вко |

ло вдомишка²⁵ на исподе²⁶ китакою. | стихаръ диаконский полот-
на коленаго Ѵраp полу втласовы | ризы полотна простог[о] каима
вксамиту рытог[о], | Евангелие в пол дест тетро крѣт меденыи крыто
кра | шениною завеска полувтлосоваа, | воздушки в̄ [2] шдин комчатыйи
а полувтлосовыи, |

Книги в той же церкви,

часослов в пол дест, минеи на всю в̄ [12] м[е]с[е]цы, минеа | соборная
в дест шхътаи къ в пол дест шестоднев | ап[о]ст[о]ль в пол дест новыи
книга исака сиренина в пол ||

Fol. 3r

дест. книжка вкаѳиснаа²⁷. требник в пол дест | полотна простого
троха воску пол камена |

Крест мосазовыи невеликийи головка серебряны зъ мо | щи св[я]тыхъ |

Вбразы церкви новое

На правом крылосе вбразы малыи на золоте воздвѣ | жение ч[е]стнаго
кр[е]ста и в̄ [2] вбразы св[я]тое преч[и]стое | на золоте троицы св[я]тое

²² Антимисс (antiminas) – stačiatikių apeigų liturginis reikmuo, specialus altoriaus užtiesalas, kuriame vaizduojamas Jėzaus Kristaus guldymas į karstą. Ant jo guldydavo altoriaus Evangeliją.

²³ Šioje vietoje tarp žodžių paliktas didesnis tarpelis.

²⁴ Turėtų būti *куфтеръ* – šilkas, austas Turkijoje.

²⁵ Šilko audinys iš Damasko.

²⁶ T. y. kitoje pusėje.

²⁷ Akatistų rinkinys (*Акафистник*) – stačiatikių giesmynas, kuriame dažniausiai surinktos giesmės (akatistos) Jėzui Kristui ir Šv. Dievo Motinai. Susiformavo ne anksčiau nei XIV amžiuje. Dažnai akatistai (giesmės) būdavo Triodžių, Psalmynų, Valandininkų sudėtyje. Pirmą Akatistų rinkinį 1522 m. Vilniuje išspausdino Pranciškus Skorina.

на золоте маленькии *в*браз | б[е]л[о]го *в*ещ[е]не на золоте при тых же *в*бразох великии на | краскахъ распатие Х[ри]с[то]во. над дверми *в*браз св[я]тое | пр[е]ч[и]стое на золоте *в*браз затворчистыи малыи на золоте | На левом крылосе *в*бразов малых на красках $\bar{s}$ [6] | $\bar{y}$ волтарю *в*бразов малых на красках $\bar{s}$ [6]. Крест $\bar{a}$ | на красках |

$\bar{y}$ трапезе²⁸ *в*бразов деисус малыи на красках *в*бразов | на золоте $\bar{r}$ [3], крест на золоте, *в*браз малыи б[е]л[о]го *в*ещене | на золоте *в*бразов малых на красках $\bar{i}$ [8] |

што было $\bar{y}$ трапезе *сукман*²⁹ ческии шубка зайцами | подшита сукна черницкого³⁰, постела перинки | а две $\bar{y}$ головы, | Перед трапезою крест великии на красках *в*бразцы $\bar{v}$ [2] | малых на красках ||

Fol. 3v

$\bar{y}$ монастыри живности што *ест* | Муки и ржаное бочок $\bar{i}$. [10] ячменю бочки пол $\bar{r}$ [3], | гречки бочки пол $\bar{r}$. [3] *овса* бочки $\bar{e}$ [5] круп[ы] ячных че | *твер*. Круп житных новых *четвер*, |

В *жати* жита *ест* року то *ест* $\bar{y}$ возероде коп $\bar{kz}$ [27] | жита на поли нежатога *корцов*³¹ на $\bar{z}$ ³² [?7] | *овса* нежато на бочку гречки посеено на $\bar{v}$ [2] бочки, | Сена сего рочнога³³ *настрамков* *возов* $\bar{k}$ [20] |

Горшок меденыи $\bar{y}$ пол $\bar{v}$ [2] ведра Котел меденыи чорныи | $\bar{y}$ две ведре, другии котел што *варят* $\bar{y}$ ведро. | Лохана³⁴ *меденаа*, ||

Fol. 4r

При монастыри Куничников $\bar{z}$. [7] | Куницы *гр[ошеи]* по $\bar{vi}$ [12] в кож-дыи год дают повинност з них | *ест* *полоти*³⁵ и *жати* *в*скакое з божже а жита ден повинни | *жати* $\bar{a}$. *толокою*³⁶ |

²⁸ Трапеза – bendrojo naudojimo patalpa valgymui.

²⁹ Valstiečių austas pusvilnonis audinys.

³⁰ Nuo žodžio *чернец* – vienuolis.

³¹ *Корец* – LDK tūrio matas, lygus ¼ statinės, arba 36 gorčiams, arba ~ 102 litrams.

³² Skaičius neaiškus, taisytas.

³³ T. y. tą metų.

³⁴ Dubuo, skirtas indų plovimui, skalbimui.

³⁵ Mėsa, skerdiena.

³⁶ *Толока* – ganyklos.

Люди туглые село терюшки служ[б] ѿ [8]

Миріота з братом улиѳером служ[б] ѿ [1] |
 тот же миріота з братом служ[б] ѿ [1] влексеевщизна |
 вкула иванович служ[б] ѿ [1] |
 степан вндреевич служ[б] ѿ [1] |
 сергеи вндреевич служ[б] ѿ [1] |
 внтон василисич з братом служ[б] ѿ [1] |
 томило ѿнихнович з братом служ[б] ѿ [1] |
 ѿков русак з себром иваном с кругович служ[б] ѿ [1] |

Повинност з них в кождыи рок дани меду преснаго | ведер $\bar{s}$. [6] зъ
 поплатом, Кутому серебщижны так | ѿко и подданныи ест кн[ѿ]жескою
 м[и]л[ости] дают ||

Fol. 4v

Земли пашное до того манастиря | Котораѿ ему дана в отмене земли
 мещанское бочок |

на .н̄. [50] а сеножатеи возов на .к̄. [20] | ѿгород при манастири за ме-
 стом бочок на $\bar{e}$. [5] |
 дла ѿри а сеножати возов на $\bar{d}$. [4] |

За розказанемъ ѿсне велеможнаго кн[ѿ]зя юря юревича влел | ковича
 кн[я]жетѿ слуцкого н[а]ш[е]го м[и]ласт[и]ваго п[а]на зыписав | ши тот
 манастирь св[я]т[о]го прор[о]ка ил[ь]и въсеи меновите | што внем ест
 штмала и велика воспол зъ коморником | ег[о] м[и]л[ости] станиславом
 грицкевичом а воитом слуцким киприаном | чишевичем А протопопоу
 слуцким ереем емеланом никол | ским и приложили до того реестра пе-
 чати своеи власт |

ныи и подали со всим тымъ свѿщенно иноку ѿкакову | Ѳилиповичу ко-
 торому ег[о] м[и]л[ост] рачил дати манастирь з лас | ки свои г[о]с[по]д[а]
 рское в котором манастирю будучи том |

богомолец ег[о] м[и]л[ости] мает за ег[о] м[и]л[ость] б[о]га просити и
 за кн[я]г[и]ню | еи м[и]л[ост] за кн[я]ж[а]та их м[и]л[ост]и и во всемъ
 добреса заховати | ѿко пристоиитъ в манастирю ||

[trys signetiniai antspaudai]

.....
PRIEDAS. 1664 M. BALANDŽIO 10 D. ĮRAŠAS ŠV. PRANAŠO ELIJO VIENUOLYNO
INVENTORIUJE (3 LAPO VERSO PUSĖS APATINĖJE PARAŠTĖJE).

Року тысяча шест соть шестдесать четвертого м[еся]ца апреля
десятог[о] | на тот реестрь Списана монастыра и всех добрь зо церкви
С[вя]того пророка | Ил[ь]и належачя превелебная в бозе еи милост[и]
паньна Марфа Загоровьская | игумена монастыра паненского Слѣцьков[о]
Сама от себе и именем всех Сестрь | своих законных, На враде Кгрод-
ском менском до Книг ку акътикованю поклдала |

Александр Танаевски Писарь Кгродски | и наместъникъ Миньски |
[parašas] ||

ANCIENT CATALOGUES OF MEMORY INSTITUTIONS
IN MANUSCRIPT COLLECTIONS OF THE WRÓBLEWSKI LIBRARY
OF LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES: THE INVENTORY OF
THE SLUTSK ST. ELIAS MONASTERY

RIMA CICĖNIENĖ

SUMMARY

Ancient book lists and catalogues are one of the most important sources of cultural and scientific history. Books listed in the documents allow us to research the history of not only various institutions and their libraries, but also the history of literature and science, the totality of writing functioned in the country at the time, as well as human and institutional cultural connections. This article has two objectives: firstly – to briefly discuss the old book lists and catalogues stored in the manuscript collections of the Wroblewski Library of Lithuanian Academy of Sciences (hereinafter – WLLAS); secondly – to publish the inventory of the Slutsk St. Elias Monastery in 1575. Manuscripts in the WLLAS funds were analyzed in order to attain these purposes. The article approach reasons to compile catalogues, information capture techniques and their changes using particular documents from Library funds. The conclusion of this publication reveals that if all in the library remaining ancient book lists/catalogues and the information contained in them were studied and systematized, a new and sizable artifact complex for the scientists would form. This would allow the continuation of already commencing works and the broadening of aspects in the studies of the library history and the ancient books collections' composition along with changes in it. This is particularly important for studying the functioning of books or library history in their earliest periods in GDL. This paper presents the publication of the inventory from Slutsk St. Elias Monastery in 1575. This document illustrates the way books were listed at that time, providing additional knowledge about the earliest known institutional collections of books in GDL. A large St. Elijah's Monastery's book collection of the relevant time period, also included in this

.....

article, strengthens the argument, that Slutsk was one of the biggest Lithuanian Grand Duchy's written language centers in the 16th century. Extensive amount of information on historical icons, liturgical objects, variety of textiles used in the time period might appeal to anthropologists, interested in ecclesiastical art, historians of Orthodox Church researching the evolution of rites, liturgical utensils used and church architecture, finally, linguists, examining the Ruthenian language and terminology of the time.

17 ILIUSTRACIJĄ žr. p. 554.